

Jan Amos Komenský (1592 - 1670)

Pocházel z měšťanské rodiny z okolí Uherského Brodu. Po smrti rodičů a dvou ze čtyř sester se o něj starala jeho teta ve Strážnici, kde začal studovat. Strážnice byla roku 1605 přepadena a vypálena a Komenský musel Strážnici opustit. Začal studovat na bratrské škole v Přerově > odkud v roce 1611 odešel na vysokou školu do Herbornu a semestr v Heidelbergu v Německu. Pak byl vysvěcen na kněze, oženil se s Magdalénu Vizovskou a odešel do Fulneku (na Ostravsko), kde působil jako rektor tamější bratrské školy a jako správce sboru **Jednoty bratrské**.

Po porážce stavovského povstání (1621) byl nucen opustit Fulnek a skrývat se na různých místech v Čechách a na Moravě, protože odmítal konvertovat ke katolictví. Po roce ukrývání (roku 1622) mu během morové epidemie zemřela žena a jeho dvě děti, které zůstaly ve Fulneku. Pod vlivem událostí psal filozoficko-útěšné spisy **Truchlivý** a **Hlubina bezpečnosti** (ukázka).

Oženil se svou druhou ženou Marií Dorotou Cyrillovou, dcerou bratrského kněze.

Po vydání Obnoveného zřízení zemského, které prohlásilo katolické náboženství za jediné povolené vyznání v českých zemích, odešel v roce 1628 jako pobělohorský exulant do polského **Lešna**, které se stalo centrem bratrské víry. Zpočátku doufal, že se brzy vrátí zpět do vlasti, proto psal česky. Začal psát učebnice a připravoval plán na zlepšení organizace školství, např. v díle **Navržení krátké o obnově škol v Království českém**. V Lešně byl zvolen biskupem a brzy se stal i zástupcem rektora gymnázia, což vedlo k jeho zájmu o pedagogiku. V tomto období vznikla velká část jeho děl z oblasti pedagogiky jako např. **Česká didaktika**. Napsal **Velkou didaktiku**, kterou později přepracoval do latinské podoby **Didactica magna**. Začal pracovat na Vševědě (**Pansofii**), **Brána jazyků otevřená** a **Informatorium školy mateřské**.

Byl zván na univerzity několika zemí, nabídky však odmítal. První přijal až pozvání anglického parlamentu. V této době vyjádřil své myšlenky ve spise **Via lucis**.

Roku 1642 odešel do **Švédska**, kam byl pozván, aby vedl reformu tamního školství a napsal pro ni učebnice. Současně však pracoval na **Obecné poradě o nápravě věcí lidských**. Roku 1648 se společně s těžce nemocnou manželkou vrátil zpět do Lešna, kde působil jako biskup. V Lešně jeho druhá žena 26. srpna zemřela a již o rok později se v Toruni oženil potřetí, tentokrát s Janou Gajusovou, která byla více než o třicet let mladší a pocházela z Týna nad Vltavou.

Když byl v roce 1648 uzavřen vestfálský mír, a tím skončila třicetiletá válka, skončily též naděje českých exulantů na návrat do vlasti. Komenský se loučil s vlastí a církví spisem **Kšaft umírající matky jednoty bratrské**.

Roku 1651 přijal pozvání **sedmihradského** knížete Jiřího Rákocziho do Šarišského Potoka, kde měl u jeho dvora organizovat reformu školství a pansofickou sedmiletou školu. Poprvé měl tedy možnost ověřit si své názory v praxi. Otevřeny byly ovšem jen 3 třídy. Pro své žáky vytvořil příručku **Pravidla mravů** a také zde vznikla učebnice **Orbis pictus** (česky Svět v obrazech) a **Schola ludus** (česky Škola hrou). Z ní Komenský s úspěchem předváděl, nakolik jsou děti schopné podat dramatický divadelní kus, ve školním prostředí.

V letech 1654–1656 opět pobýval v Lešně, kde pracoval na **Pansofii**, vydal **Slovník české řeči** a **Slovník pansofických definic**. Roku 1654 Švédsko napadlo Polsko, avšak švédská invaze do Polska se nějakou dobu Lešnu vyhnula. V roce 1655 přišlo švédské vojsko k Lešnu a čeští a moravští bratři v čele s Komenským „zachránili“ Lešno před dobýváním Švédy otevřením městských bran. Komenský píše oslavnou řeč o švédském králi Karlu X. O rok později ale začalo deset tisíc polských partyzánů město obléhat a při následném požáru přišel téměř o všechny majetek i cenné rukopisy jako **Česko-latinský slovník**, na kterém pracoval prakticky celý život a který považoval za stěžejní dílo. Komenský musel kvůli kolaboraci se Švédy z Polska prchnout, jeho útěk je proveden na poslední

chvíli a stěží zachránil život. Přišel také o většinu *Pansofie* a *Metafyziky* a další díla. Tuto ztrátu nesl velice těžce a nikdy se z ní zcela nevzpamatoval. Na pozvání se uchýlil do Amsterdamu. Konec svého života strávil v holandském Amsterdamu v bytě na jedné z nejlepších ulic, kde se konečně mohl v klidu a pohodlí věnovat pracím všenápravným. Proto také odmítl profesuru na Amsterdamské akademii. Společníkem mu zde byl například Rembrandt van Rijn. Jan se v této době **aktivně účastnil mírových jednání** anglicko-nizozemské války. V Amsterdamu byla vydána polovina z celého Komenského díla, například soubor 43 spisů pod názvem **Opera didactica omnia** (Veškeré spisy didaktické), které se setkaly s velkým ohlasem, dále jednotlivé části Všenápravy: Všeobecné probuzení, Všeobecné osvětlení, Pansofie, Vševýchova a Všemluva a menší díla jako Jedno potřebné, které bývá považováno za závěť lidstvu.

Navzdory usilovné práci a pomoci syna Daniela, zůstala mnohá díla více či méně nedokončena. Ve spise Letzte Posaun Uber Deutschlandt z roku 1663, který byl adresován protestantským knížatům na říšském sněmu v Řezně, Komenský reagoval na postup Osmanských Turků do Rakous a na Moravu a „úspěšně volá, aby se společný boj proti Turkům konečně stal podnětem k nápravě křesťanských věcí, k revizi bezbožného vestfálského míru a **ke konečnému sjednocení křesťanů na základě tolerance** a ekumenismu“. Zemřel po dlouhodobých zdravotních problémech, ve společnosti své ženy Jany, syna Daniela, přítele a lékaře Mikuláše Tulpa,

Hlavní pedagogické názory

Vysoce oceňoval význam výchovy. Podle něj by žádné dítě nemělo být vyloučeno z výchovy, protože i to nejméně nadané dítě lze alespoň poněkud vychovat.

Výchova dítěte má podle něj tři hlavní cíle:

- poznat sebe a svět – vzdělání ve vědách, uměních a řemeslech
- ovládnout sebe – výchova mravní
- povznést se k Bohu – výchova náboženská

Klade důraz na význam kázně. Odmítá tělesné tresty za neznalost, ale za porušení kázně je v určitých případech připouští.

Ve svých spisech navrhoval Komenský tuto školskou organizaci:

- od narození do 6 let má být dítě vychováváno **doma**. Obsah výuky stanovil v příručce pro rodiče *Informatorium školy mateřské*
- od 6 do 12 let navštěvují děti školu **obecnou**, která by měla být v každém městě i vesnici. Škola je pro chlapce i dívky. Vyučuje se čtení, psaní, počítání, náboženství, reálie (učení o přírodě a společnosti), zpěv, ruční práce. Vyučování probíhá dvě hodiny dopoledne a dvě hodiny odpoledne.
- od 12 do 18 má mládež navštěvovat školu **latinskou**, která by měla být v každém městě. Základem vzdělání je sedmero svobodných učen (gramatika, rétorika, dialektika, aritmetika, geometrie, astronomie a múzika), přírodní vědy, zeměpis, dějepis, matematika a jazyky jako latina a řečtina. Komenský ovšem doporučuje i jiný jazyk, aby se každý dorozuměl se svými sousedy (němčina).
- od 18 do 24 let slouží ke vzdělávání **akademie**, která by měla být v každé zemi. Jde o vysokou školu, kde by se studovalo bohosloví, práva nebo medicína. Důležité je i vzdělání náboženské a filozofické. Vysokou školu nazývá akademie, protože univerzity byly katolické, chtěl je tedy odlišit od protestantských.

Po ukončení vzdělávání by měl člověk cestovat. Zdůrazňoval ale, že vzdělávání nikdy nekončí, že je neustálé.

Poprvé definoval pojem školní rok, školní prázdniny a školní týden. Ve třídách by měli být žáci stejného věku a stejné úrovně znalostí. Pokud je ve třídě větší počet žáků, doporučuje pro učitele

pomocníka (ve třídách bývalo 80 až 100 žáků). Každá třída by měla mít svou místnost pro výuku, každý žák by měl mít učebnice, učitelé by měli mít poznámky, jak s učebnicí pracovat.

Při výuce samé aplikoval Komenský tyto zásady:

- zásada názornosti – přímá žákova zkušenost
- zásada systematickosti a soustavnosti – učivo by na sebe mělo navazovat, nejen v jednotlivých předmětech, ale i mezi nimi.
- zásada aktivity – žáci by měli své poznatky získávat vlastní zkušeností, využívat je v praxi
- zásada trvalosti – je třeba soustavně učivo opakovat
- zásada přiměřenosti – učitel by měl vycházet z věkových a individuálních schopností dětí

Rodiče a učitel mají být vhodným příkladem pro dítě a vést jej ke správné životosprávě. Doporučuje vhodnou stravu, střídání práce s odpočinkem, dostatek spánku (8 hodin) a péči o hygienu těla.

Jan Amos Komenský vytvořil celou řadu spisů z mnoha oborů, psal především česky, latinsky a německy.

ROZŠIŘUJÍCÍ UČIVO

- *Listové do nebe* – Fiktivní dopisy chudých ke Kristu, stěžují si na bohaté. Kristus je utěšuje a kárá bohaté, všechny nabádá, aby zůstali poslušni božích zákonů. Toto dílo je výrazně ovlivněno myšlenkami Jednoty bratrské.
- *Truchlivý* – Zamyšlení nad rozporem rozumu a víry. Napsal je po smrti své první ženy a dětí.
- *Via lucis* (Cesta světla) – Zabývá se zde pansofií (vševědou). Byl toho názoru, že když u lidu zmizí nevědomost, války ustanou. Aby došlo k nápravě lidstva, vládnout by měl sbor mudrců. Pro lepší dorozumění mezi národy je třeba zavést novou řeč, které by všichni rozuměli. Latina je podle něj příliš těžká.
- *Přemýšlování o dokonalosti křesťanské*
- *Hlubina bezpečnosti* – Čím více se člověk vzdaluje od Boha, tím větší je jeho beznaděj
- *Kancionál* – Sborník duchovních písní, české žalmy.
- *Kšaft umírající matky Jednoty bratrské* – Vyjadřuje víru, že se odkazu Jednoty ujme český a moravský lid. Postava matky je symbolem Jednoty bratrské, která je odsouzena k zániku, ale matka ve své závěti odkazuje hlavní myšlenky příštím generacím. (*kšaft* = závěť)
- *Labyrint světa a ráj srdce* – alegorický příběh. Vypravěč se ocitá v okrouhlém městě uprostřed nicoty, alegoricky představující svět. Jeho průvodci Všezvěd Všudybud a Mámení mu líčí krásy dobře jdoucího světa, poutník však vidí jen klam, marnost, faleš, bídu a smrt. Chce odtud utéci, ale nemá kam. Východisko ze zmatků tohoto světa nachází v otevření svého srdce, aby do něj mohl vstoupit Ježíš Kristus.
- *Pokračování v bratrském napomínání* – Vlastní životopis.
- *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (*Obecná porada o nápravě věcí lidských*)
- *Letzte Posaun Uber Deutschlandt*
- *O poezii české* – *Snaha obrodit poezii znovuzavedením časoměrného verše, který sám užíval v překladech žalmů.*
- *Moudrost starých Čechů* – *Sbírka starých pořekadel a přísloví (asi 2000).*
- *Poklad jazyka českého* – *Podrobný slovník všech českých slov. Měla být vysvětlena i gramatika. Chtěl zachytit i nespisovná, nářeční a přejetá slova. Materiál sbíral celý život. Slovník se nedochoval, jelikož shořel v Lešně.*
- *Grammatica latina* – *latinsky, učebnice latiny*
- *Orbis pictus* (*Svět v obrazech*) – *původně učebnice latiny, později i jiných jazyků, mluví zde o člověkově „homo ludens“, který rozvíjí své schopnosti pomocí hry. Komenský byl v Evropě prvním, který zásadu „Schola ludus“ (škola hrou) prosazoval*

- Nejúspěšnější z nich je názorná učebnice latiny a zároveň jakási encyklopedie, nazvaná *Dvěře jazyků otevřené*, která už za jeho života vyšla v mnoha vydáních a jazycích a byla používána i katolíky.
- *Didactica magna* (latinsky *Velká didaktika*) – jedná se o spis o vyučovacích metodách. Výchovu zde rozdělil do čtyř stupňů po šesti letech:
 - do 6 let mateřská škola,
 - do 12 let povinná školní docházka,
 - do 18 let latinské školy, gymnázia,
 - poté university.

Toto byl jeden z prvních projektů systematizace školství a na svou dobu byl velmi pokrokový.
- *Didactica* – tj. umění umělého vyučování. Původně byla psána česky, vyšla latinsky. Stanovuje tu obecně platné vyučovací zásady:
 - Učit se musí od mládí.
 - Povinná školní docházka (chytří, hloupí, chudí, bohatí, ...).
 - Názorné vyučování.
 - Nutnost určitého stupně vzdělání, horlivost.
 - Přiměřenost látky k věku.
 - Vše převádět do praxe.
 - Vyučovat od jednoduššího ke složitějšímu.
 - Nutnost stálého opakování.
 - Žák má být současně učitelem.
 - Vyučování má být zábavné.

Tyto zásady byly skutečně průlomové až revoluční. Bojuje zde proti mechanickému učení, tvrdí, že vzdělání má být zdarma.
- *Informatorium školy mateřské* – rady matkám k výchově dětí před školou.
- *Dvěře jazyků otevřené* – latinsky, pojednání o důležitosti jazyků a jak se jim učit.
- *Nejnovější metoda jazyků* – teorie jazykového vyučování.
- *Škola na jevišti* – pedagogické školské drama.

CENTRUM SECURITATIS (HLUBINA BEZPEČNOSTI)

Svět jest kolo, jenž se točí,
 prudce chvěje, hlučí, zvučí.
 Kdo mu v centrum neusedne,
 zamotá se a vypadne.

[Jak přijat neštěstí a trápení > popsat druhým, co se stalo, aby mohli užít moudrosti, jako léku. Všecky věci jsou na sobě závislé, a původem všech jest Bůh. Ale v poměru k opravdové bytosti jeho jsou jen jako zrcadlový obraz ke skutečnému zjevu, jako stín k tělu, jako kruh ke středu, jako strom ke kořenu. Toliko Bůh jest bytost podstatná, svět pouze nahodilá. Jako Bůh sám jest jediný, tak stvořil též jediný svět, ale v nesčíslných tvorech na něm zrcadlí se vlastní jeho krása.]

1. Viditedlné stojí na neviditedlném.
2. Všecko z neviditedlného jde.

Budiž pochváleno jméno tvé na věky, že mne vedeš, kudy ráčíš, a vzkládáš, coť se líbí. Kdykoli mi dobře jest, od tebe jest, znám to a v tom se kochám; kdykoli pak zle, ode mne jest, proto že já nic nejsem, než mdloba a nestatečnost.

BRÁNA JAZYKŮ (*Janua linguarum reserata*)

Jako mluvíme o "chytrých" telefonech, můžeme Komenského encyklopedie s trochou nadsázky nazvat "chytré" encyklopedie.

Brána patří ke světově nejproslulejším knihám českých autorů vůbec. Stovky vydání v nejrůznějších zemích Evropy i mimo ni: během prvních 20 let přes 150 vydání, dodnes přes 250. Pak je velmi zajímavé, že nejuspěšnější českou knihou není román, není drama, ale že je to učebnice (!).

INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ

Čím více dítě dělá, běhá, pracuje, tím lépe na to spí, tím lépe zažívá, tím lépe roste, tím lépe jadrnosti i čerstvosti tělo i mysl nabývá: toliko jen vždycky šetříc, aby bez urazu bylo.

CESTA SVĚTLA (VIA LUCIS)

Svět je školou Boží moudrosti. ...

Žel, že tato škola světa se tak velice odchýlila od úmyslu Stvořitele!

2. Předně totiž jen málokterí dbají na to, kvůli čemu jsou sem posíláni! Většina jako by sem přišla bydlet, nemyslí na nic jiného než aby zde byla jak jen dlouho může: je si věčností tak jista jako samotná zvířata.

3. Dále protože tato většina zapomíná, že je sem poslána do školy, ani nedbá o své vzdělávání. Odtud plyne, že velká část lidí, ne-li většina, tráví život jako dobytek ve velké nevědomosti jak pokud jde o Boha, tak pokud jde o sebe a všechny věci. Nejen totiž ve Skythii nebo mezi Kafry a podobnými národy bez vzdělanosti, ale i mezi samotným křesťanstvem lze nalézt lidi, ve kterých kromě podoby nenalezneš nic lidského, protože se nezušlechťují žádným vzděláváním.

4. Ti pak, kteří se zušlechťují, se většinou zušlechťují jen tak, že to nic nenapomáhá hlavnímu cíli, hledání a nalezení své blaženosti v Bohu. Sloužit břichu, shrabovat bohatství, pachtit se po marných počtech a vynikající nadání dávat do služeb zvědavosti ...

...

Ó světlo světa ... bez něhož všechno je tmou, osviť svět!

Ó živote světa, bez něhož všechno je mrtvé, oživ svět! Ó cesto, bez níž je všechno neschůdné a scestné, zaved' všechno, co se od tebe vzdaluje, svou mocí k sobě do své blažené věčnosti!

Ach Pane, ptáš-li se nás, volajících k tobě, jako Bartimea, co chcete, abych pro vás učinil, tisíckrát opakujeme toto jedině: Abychom viděli. Neboť veliké a temné mraky nekonečných nevědomostí, omylů a marností zakalují oči světa, takže nemohou vidět tebe, slunce pravdy a spravedlnosti, jsouce zahaleni svými mráкотami ... protože neznají světlo.